संस्थागत र सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयमा सञ्चालित विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रियाहरु

शिक्षाशास्त्र सङ्काय, स्नातकोत्तर तह ,दोस्रो वर्ष पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विशिष्टीकरण
विषयको आंशिक आवश्यकता पुरा गर्नको लागि प्रस्तुत
शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता

श्रीप्रसाद खतिवडा
परीक्षा रोल नं. २८०१२५/०६६

त्रि.वि.दर्ता नं. ९-२-२१४-५९६-२००४

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षा शास्त्र केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०६८

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर, स्नातकोत्तर तह दोश्रो वर्ष पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन **विशिष्टीकरण** विषयका छात्र **श्रीप्रसाद खतिवडा**ले शोधपत्र शीर्षक **"संस्थागत र सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयमा सञ्चालित विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रियाहरु"** मेरो निर्देशनमा रही तयार पार्नु भएको हो । उहाँको यस शोधपत्र प्रस्तावना लेखनप्रति म सन्तुष्ट भएकोले आवश्यक मूल्याङ्कनको लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

बालकृष्ण अधिकारी

शोध निर्देशक

मितिः २०६८/०१/०५

स्वीकृति–पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर, स्नातकोत्तर तह दोश्रो वर्षको पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन **विशिष्टीकरण** विषयको आवश्यकता परिपूर्तिका लागि **"संस्थागत र सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयमा सञ्चालित विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रियाहरु"** शीर्षकमा **श्रीप्रसाद खतिवडा**द्वारा तयार पारि आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि यस मूल्याङ्कन समितिमा पेश गर्नु भएको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति	**हस्ताक्षर**
सह.प्रा.नारायण वस्नेत विभागीय प्रमुख	....
बालकृष्ण अधिकारी (शोध निर्देशक)	....
उप.प्रा.किरणराम रञ्जितकार बाह्य परीक्षक	....

मितिः २०६८/०१/०५

सर्मपित:

स्वर्गीय पिता

श्री पूर्णानन्द खतिवडामा

कृतज्ञताज्ञापन

स्नातकोत्तर तहका विद्यार्थीलाई सैद्धान्तिक ज्ञानका साथै प्रयोगात्मक ज्ञान, सीप, प्रदान गरी दक्ष वनाउन त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग अर्न्तगत एम.एड दोस्रो वर्षको पाठ्यांशमा शोधपत्र विषय समावेश गरिएको छ ।

यस शोधपत्र लेखन कार्यका लागि मलाई महत्वपूर्ण सहयोग, हौसला र उत्प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने पूजनीय आमा रामकुमारी खतिवडा प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । साथै यस शोधपत्र लेखन कार्यमा सहयोग गर्नुहुने दिदी भिनाजुहरु मुना ढकाल र पूर्णानन्द ढकाल, चन्द्रा ढकाल र केदार ढकाललाई पनि हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । यसैगरी यो शोधपत्र लेखन कार्यका लागि आफ्नो अमूल्य सुझाव, सहयोग र मार्गनिर्देशन प्रदान गर्नुहुने शोध निर्देशक बालकृष्ण अधिकारी प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । यस अध्ययन कार्यका लागि आवश्यक सहयोग, सल्लाह उपलब्ध गराउनुहुने यस विभागका विभागिय प्रमुख सह प्रा.नारायण बस्नेतप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । त्यसैगरी यस विभागमा अध्यापनरत गुरुज्यूहरुप्रति उहाँहरुको अमूल्य सल्लाह, सुझावको लागि हार्दिक घन्यवाद दिन चाहान्छु । यो अध्ययन कार्यका लागि आवश्यक सुचना सङ्कलन गर्न सहयोग पुऱ्याँउने श्री सौठा उ.मा.वि. र श्री पाथिभरा अंग्रेजी विद्यालयलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु । यस्तै अध्ययनको कममा प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रुपमा सहयोग पुऱ्याँउने महानुभावहरुलाई र मेरा सहपाठी साथीहरुलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अत्यमा समयमै प्रतिवेदन टाइप गरी सहयोग गर्ने कियटिभ कम्प्युटर सेन्टरलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

श्रीप्रसाद खतिवडा

कीर्तिपुर, काठमाडौ

शोधसार

प्रस्तुत अध्ययन "संस्थागत र सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयमा सञ्चालित विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रियाहरु" शीर्षक अन्तर्गत मोरङ जिल्ला सिजुवा गा.वि.स. लाई अध्ययन क्षेत्रको रुपमा छनोट गरी १ वटा संस्थागत विद्यालय र १ वटा सामुदायिक विद्यालयलाई नमुनाको रुपमा लिइएको छ ।

अध्ययन क्षेत्रका संस्थागत र सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयको विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको वर्तमान अवस्था र असमानता पत्ता लगाउने उद्देश्यले र त्यसप्रति सरोकारवालाहरुको धारणा पत्ता लगाउने उद्देश्यले यो अध्ययन गरिएको थियो । यस अध्ययनका लागि विद्यालय विवरण फाराम , अभिलेख, खुल्ला अन्तर्वार्ता निर्देशिका , प्रश्नावली, अवलोकन फारामको निर्माण एवम् प्रयोग गरी प्रामाणिक सूचना सङ्कलन गरिएको थियो भने विभिन्न शोध प्रतिवेदन, लेख, रचना पुस्तकहरुबाट सहायक सूचना सङ्कलन गरिएको थियो । यसरी सङ्कलन गरिएका सूचनालाई गुणात्मक विधि अपनाई विश्लेषण र व्याख्या गरिएको थियो ।

प्रस्तुत अध्ययनले संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयमा प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम अनुसार मूल्याङ्कन प्रणाली लागू गर्ने सम्बन्धमा दुवै विद्यालयले केही मात्रामा लागू गरेको पाइयो । यसमा औपचारिक मुल्याङ्कनको ढाँचा एकै प्रकारको पाइयो तर अनौपचारिक मुल्याङ्कन गर्ने सम्बन्धमा, प्रश्न निर्माण, उत्तीर्ण गर्ने , प्रतिवेदन तयार गर्ने क्रममा आ- आफ्नै ढङ्गबाट प्रयोग गर्ने गरेको देखियो । संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयले मौका परीक्षाको प्रयोग गरेको पाइदैन तर दुवै विद्यालयले कुनै २ विषयसम्म अनुत्तीर्ण विद्यार्थीलाई स्वतः कक्षा चढाउने गरेको पाइयो ।

संस्थागत र सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयमा सञ्चालित औपचारिक विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा प्रथम त्रैमासिक परीक्षा,द्वीतीय त्रैमासिक परीक्षा र वार्षिक परीक्षा सञ्चालन गरेको पाइयो । अनौपचारिक विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रकियामा विद्यार्थीको गृहकार्य,सरसफाइ,अनुशासन,अतिरिक्त कियाकलापमा सहभागिता आदिको मूल्याङ्कन गर्ने गरेको पाइयो ।

संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयमा प्रश्न निर्माण गर्दा विषयवस्तुको उद्देश्य, कठिनाइस्तर, विशिष्टीकरण तालिका प्रयोग गर्ने गरेको पाइएन । संस्थागत विद्यालयले विद्यार्थीलाई नियमित गृहकार्य दिने र जाँच गर्ने गरेको पायो । सामुदायिक विद्यालयले कहिलेकाहीँ गृहकार्य दिने तर जाँच नगर्ने गरिहाले भुक्याएर गर्ने गरेको पाइयो ।

संस्थागत र सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयमा सञ्चालित विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रियाहरु राष्ट्रिय शिक्षा पाठ्यक्रम वि.स. २०४९ अनुसार सञ्चालन गरेको पाइयो । दुईवटै विद्या विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीलाई प्रभावकारी रुपमा लागु गर्न औपचारिक मूल्याङ्कनका साथसाथ

अनौपचारिक मूल्याङ्कनमा पनि जोड दिनुपर्ने । शिक्षकलाई समय समयमा मूल्याङ्कन सम्बन्धि तालिम, प्रशिक्षण,गोष्ठि आयोजना गर्नुपर्ने ।

संस्थागत विद्यालयले हरेक परीक्षा पछाडि विद्यार्थीलाई लब्धाङ्कपत्र दिने गरेको त्यसका आधारमा सिकाइमा पृष्ठपोषण दिने गरेको पाइयो । सामुदायिक विद्यालयमा परीक्षा पछाडि विद्यार्थीलाई लब्धाङ्कपत्रदिने नगरेको र पृष्ठपोषणको व्यवस्था नगरेको पाइयो । यसका आधारमा संस्थागत र सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयमा विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीमा आउने असमानतामा मुख्यतया पाठ्यपुस्तकमा फरक हुनु, भाषामा फरक हुनु, मूल्याङ्कन सम्बन्धी, तालिम, सेमिनार, प्रशिक्षण नदिएको, समय समयमा अनुगमन निरीक्षण नभएको, संस्थागत विद्यालयहरुको उत्तरदायित्व लिनबाट नेपाल सरकार पन्छिन खोजेको देखिन्छ ।

विषयसूची

सिफारिस पत्र

स्वीकृति पत्र

कृतज्ञताज्ञापन

शोधशार

बिषयसूची

तालिकासूची

परिच्छेद एक : परिचय

१.१ पृष्ठभूमि १

१.२ समस्याको कथन ५

१.३ अनुसन्धान प्रश्नहरु ६

१.४ अध्ययनको उद्देश्य ७

१.५ अध्ययनको औचित्य ७

१.६ अध्ययनको सीमा ८

१.७ शब्दावलीको परिभाषा ८

परिच्छेद दुई : पूर्वसाहित्यको समीक्षा

२.१ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन ९

२.२ अवधारणात्मक ढाँचा १२

परिच्छेद तीन : अध्ययन विधि

३.१ अनुसन्धान ढाँचा १३

३.२ जनसंख्या र नमुना छनोट १४

३.२.१ क्षेत्र छनोट १४

३.२.२ विद्यालय छनोट १४

३.२.३ शिक्षक छनोट १४

३.२.४ विद्यार्थी छनोट १४

३.३ अध्ययनका साधनहरु १५

३.३.१ विद्यालय अभिलेख १५

३.३.२ अन्तर्वार्ता निर्देशिका १५

३.३.३ प्रश्नावली १५

३.३.४ अवलोकन १६

३.४ सूचना सङ्कलन प्रक्रिया १६

३.५ साधनको वैधता निर्माण १६

३.६ सूचनाको विश्लेषण तथा व्याख्या १६

परिच्छेद चार : सूचनाको विश्लेषण र व्याख्या

४.१ सामुदायिक र संस्थागत प्राथमिक विद्यालयमा सञ्चालित विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रियाहरुबीचको समानता र भिन्नता १७

४.१.१ संस्थागत र सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयमा सञ्चालित औपचारिक विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रियाहरु १८

४.१.२ संस्थागत र सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयमा सञ्चालित अनौपचारिक विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रियाहरु १९

४.१.३. संस्थागत र सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयमा प्रश्नपत्रको निर्माण प्रक्रिया २२

४.१.४ संस्थागत र सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयमा मौका परीक्षाको व्यवस्था सम्बन्धी समानता र भिन्नता २३

४.१.५ संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयमा विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रतिवेदन र लब्धाङ्कपत्रको प्रयोग २४

४.१.६ संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयमा विद्यार्थी मूल्याङ्कनका लागि शिक्षक तालिम सम्बन्धी व्यवस्था २५

४.२ संस्थागत र सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयमा सञ्चालित विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रियाहरु बीचमा भएका समानता र असमानताहरु २६

४.२.१ निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया २६

४.२.२ बीच-बीचमा सञ्चालन गरिने विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया २६

४.२.३ अन्तिम विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया २७

४.२.४ संस्थागत र सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयमा विद्यार्थी मूल्याङ्कन नतिजाको प्रयोग सम्बन्धी व्यवस्था २७

४.३ संस्थागत र सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयमा विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रियाबारे सरोकारवालाहरुको धारणा

४.३.१ प्रधानाध्यापक, शिक्षकहरु र विद्यार्थीहरुबाट प्राप्त धारणा २८

४.३.२ संस्थागत र सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयमा सञ्चालित विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीका सबल र दुर्बल पक्षहरु २९

४.३.३ संस्थागत र सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयमा सञ्चालित विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीका समस्याहरु र समाधानका उपायहरु ३२

परिच्छेद पाँच : प्राप्ति निष्कर्ष र सुधार गर्ने उपायहरु

५.१ प्राप्ति ३४

५.२ निष्कर्ष ३७

५.३ सुधार गर्ने उपायहरु ३८

सन्दर्भग्रन्थसूची ४०

अनुसूचीहरु

तालिका सूची

तालिका १ : संस्थागत र सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयमा सञ्चालित विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रियाहरु १७

तालिका २ : संस्थागत र सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयमा सञ्चालित औपचारिक विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रियाहरु १९

तालिका ३ : संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयमा सञ्चालित अनौपचारिक विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया २०

तालिका ४ : संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयमा गृहकार्य परीक्षण सम्बन्धी व्यवस्था २१

तालिका ५ : संस्थागत र सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयमा सञ्चालित विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीका समानता र भिन्नताहरु ३१